

Voorwoord

Het lezen van dit boek is als een reis door afwisselend landschap. Met de auteur als betrouwbare, zeer deskundige gids ontdek ik nieuwe paden en vergezichten. En al lezend op weg gaand, zie ik bij tijden ook mijzelf anders.

Deze reis geeft theoretische transparantie en is tegelijk een verhalenreis. De focus ligt op luisteren naar ‘het achterliggende verhaal’, met bijzondere aandacht voor het psychische en vooral ook het relationele welzijn van de cliënt. Veel cliënten, zo ervoer de auteur in zijn praktijk als counselor en psychotherapeut, zijn niet gebaat bij een behandeling van hun klachten als psychopathologie. Het gaat vaak om levensvragen, zoals rouw, of omgaan met ervaringen van uitsluiting. De counselor zal er zich voor hoeden de levensvragen van mensen te gaan herdefiniëren als pathologie.

En met duurzame aandacht voor de effecten van zijn handelen: ‘contextueel procesmatig werken start met het aangaan van een werkrelatie.’ Dat de auteur van dit boek daarmee een lange ervaring heeft, spreekt vanzelf. Dat mag je als lezer verwachten. Paul Heyndrickx heeft niet alleen veel passende werkervaring, maar hij heeft ook vreugde in die ervaringen. Deze gids gaat met de lezer een vreugdevol en tegelijk nuchter gesprek aan, en wijst op mogelijkheden. Het is niet altijd de hoogste bergtop of het diepste dal, waar ik mijn cliënt moet of kan voeren. De bronnen van het leven liggen ook of misschien vooral in de kleine paden door de heuvels, die uitzichten zijn op een ander dal. Zo kan het ook in counselende begeleiding zijn. Van belang is dat de counselor als begeleider trouw blijft, met aandacht voor de effecten van zijn handelen en de instrumenten om daarover na te denken. De reis toont dat dit geen heldendom vraagt of supercompetenties, wel medemenselijkheid en plezier om te groeien, professioneel en persoonlijk.

Amsterdam, november 2015

Dr. Hanneke Meulink-Korf

Inleiding

‘Het risico nemen opnieuw te geven’

Voor wie?

Dit boek is bestemd voor elke professional die wil groeien in zijn beroepsrol als contextueel counselor. Een contextueel counselor werkt als hulpverlener, begeleider, opvoeder, coach, bemiddelaar, opvoeder of in een ander begeleidend mandaat in de psychosociale sfeer.

Het begrip ‘contextueel’ wordt de laatste jaren mee en meer gebruikt in het psychosociaal werk. meestal in de betekenis van ‘rekening houdend met de context’. In dit boek gebruik ik de term ‘contextueel’ meer specifiek als verwijzing naar het model dat ontwikkeld werd door Ivan Boszormenyi-Nagy (1920-2007) en de mensen met wie hij samen werkte. Voorkennis van dit model kan helpend zijn bij het lezen van dit boek maar ook counselors die geschoold en getraind zijn in een ander veranderingsmodel kunnen hier inspiratie vinden. Het model van Nagy integreert trouwens de inzichten die verschillende menswetenschappelijke disciplines aanleveren. Zoals verder zal blijken in dit boek is het model waarin een contextueel counselor is gegroeid vooral van belang in die mate dat het hem een ordeningskader en veranderingstheorie geeft, die hem moet toelaten taal te geven aan wat hij ziet en doet. Maar het voornaamste instrument van de contextueel counselor is zijn eigen persoon en zijn vermogen de dialoog aan te gaan met ieder die deel uitmaakt van de relationele context van de mensen met wie hij werkt. In die zin is de persoonlijke groei van de counselor van groter belang dan zijn kennis van een model of veranderingstheorie. Dit boek is dus slechts één aspect in de opleiding tot contextueel counselor. Het vervangt niet het persoonlijke vormingsproces dat elke counselor dient te gaan. Dit persoonlijke proces zal trouwens in dit boek geregeld de passende aandacht krijgen.

Er bestaan verschillende goede publicaties die een inleiding bieden in het contextuele denken en werken. Deze publicaties schetsen de inzichten en toepassingen van het contextuele model. De beschrijving van de toepassingen zijn echter meestal in algemene termen of beperkt tot enkele thema's zoals partnertherapie of uithuis-

plaatsing van kinderen. Een publicatie die systematisch ingaat op de integratie van de contextuele methodes en inzichten in het mandaat van de counselor ontbreekt volgens mij. Dit boek wil deze leemte opvullen.

Van 'De Brug' naar de Contextuele Therapie

In 1991 startte ik als medewerker in het Opvangcentrum voor Jongvolwassenen De Brug in Sint-Niklaas, een voorziening in de thuislozenzorg. Jongeren tussen 18 en 25 jaar zonder dak boven hun hoofd konden hier opvang en begeleiding krijgen. Ik was op dat ogenblik werkloos en kreeg de vraag of ik interesse had een interimcontract in te vullen. Ik had een licentie (master) in de godsdienstwetenschappen en werkervaring in het onderwijs en het vormingswerk, maar niet in de hulpverlening. Drie maanden opvoeder spelen, dat wou ik wel eens proberen. Na afloop kreeg ik een nieuw interimcontract – nu in de functie van begeleider van zelfstandig wonende jongeren – en toen de titularis van deze functie niet terugkeerde bleef ik in dienst. Het werd geen drie maanden opvoeder spelen, maar zes jaar hard werken en groeien. Ik werd niet gehinderd door veel deskundigheid en probeerde mijn opdracht zo goed en zo kwaad als mogelijk in te vullen. Ik voelde al snel dat ik er met mijn diploma niet zou komen en eerder op basis van gevoel dan van inzicht startte ik in 1992 met de opleiding 'Gezinsbegeleiding en Gezinsgericht werken' bij Balans / VSPW Gent. Een wereld ging voor mij open, zowel professioneel als persoonlijk. Ik kreeg een pakket systeemtheoretische hulpverlening maar ik kreeg ook taal en begeleiding om te leren kijken naar mijn persoonlijke geschiedenis. Ik leerde over mezelf dat ik in mijn grote gezin van herkomst net als mijn broers en zussen een gevend kind was geweest. Dat elk van ons op zijn of haar manier had bijgedragen tot het draaien van dit gezin. Ik maakte in deze opleiding ook kennis met de contextuele benadering van Ivan Boszormenyi-Nagy en werd gebeten door het contextuele virus. Na de opleiding Gezinsbegeleiding sloot ik aan bij de opleiding Contextuele Hulpverlening welke in die periode door mijn opleiders op poten werd gezet. May Michielsen, Christine De Muynck en wijlen An Van De Voorde waren zelf nog volop bezig met het verwerven van deze contextuele benadering en hun enthousiasme werkte aanstekelijk. Ik volgde mijn opleiders in 1997-1998 naar de Masterclass Contextuele Therapie die door Else Marie van den Eerenbeemt en Nelly Bakhuizen aan de Hogeschool van Amsterdam werd georganiseerd. Daar zag ik Nagy aan het werk en kon ik leren van de meester.

In 1990 werd in België de meerderjarigheid van de leeftijd van 21 naar 18 jaar gebracht. De overheid vreesde dat een groot aantal jongeren de residentiële voor-

zienen in de bijzondere jeugdzorg zou verlaten en daar moest een vangnet voor worden georganiseerd. De dienst Begeleid Zelfstandig Wonen van De Brug maakte deel uit van dit vangnet. Van 1991 tot 1997 werkte ik voor deze dienst. Eerst alleen, later kreeg ik er op mijn herhaaldelijke vraag een deeltijdse collega bij. Gedurende die jaren veranderde de visie op mijn werk enorm. Aanvankelijk begreep ik mijn opdracht als volgt: 'Zorg ervoor dat deze jongeren de inzichten en vaardigheden verwerven om hun zelfstandig leven te organiseren. Begeleid hen bij het op orde houden van hun administratie, het zoeken van werk en het beheer van hun geld.' Ik leerde al snel dat het de jongeren niet ontbrak aan inzichten en vaardigheden. Zij wisten net zo goed als ik wat er nodig was om dit op orde te houden, maar ze kwamen er vaak niet toe dit effectief te doen. Zij wisten net zo goed als ik wanneer hun werkloosheidsvergoeding of bestaansminimum, zoals het leefloon toen nog werd genoemd, beschikbaar was. Maar in plaats van de uitgaven te beheren in functie van de inkomsten was het geld tegen de tiende van de maand op. Het verdween in gokautomaten of werd besteed aan overbodige spullen, dure kleren en allerlei geestesverruimende middelen als marihuana of speed. Ik leerde al snel dat het probleem niet zat in het gebrek aan vaardigheden. Binnen in elk van deze jongeren zat een grote leegte. Een groot gemis. En deze leegte diende te worden opgevuld met wat dan ook. Roesmiddelen, spelletjes, seks of risicogedrag. Intuïtief voelde ik dat het te maken had met verbinding, of het gebrek daaraan. Verbinding met zichzelf en met anderen. Ik begon mijn taak anders in te vullen. Naast het opvolgen van hun financiën en papieren probeerde ik met hen vooral te spreken over hun leven. Eén van de jongeren merkte het op en zei me dat ik voor hem 'zo een beetje zijn psycholoog' was. Ik was geen psycholoog en had niet de intentie dat te zijn, maar ik wou hen wel nabij zijn. Het begrip counseling was me toen nog niet bekend maar ik had wel interesse voor het helende werk. Ik streefde ernaar als therapeut te kunnen werken en bleef me bijscholen. In 1998 verliet ik het centrum voor algemeen welzijnswerk waar De Brug inmiddels deel van uitmaakte en begin 1999 opende ik mijn eigen praktijk contextuele therapie. Ik kreeg daar vooral cliënten uit de maatschappelijke middenklasse, vaak ook mensen met een vrij beroep – arts, notaris of architect – en mensen uit de wereld van kunst en cultuur. Het is mijn ervaring dat een vrijgevestigd psychotherapeut meer status krijgt dan de psychosociale begeleider die 'met de laarzen in de modder' het veld in trekt. Maar mijn interesse voor het begeleidingswerk van maatschappelijk kwetsbare mensen bleef (Heyndrickx et al., 2005; 2011).

Counseling

Werken met maatschappelijk kwetsbare groepen geeft weinig status. De opvoeders en begeleiders doen schijnbaar maar wat. Het effect van hun werk is vaak niet onmiddellijk zichtbaar. Met Hans Achterhuis (1979) zou je denken dat vooral de opvoeders en welzijnswerk er baat bij hebben. Maar ik zie wel degelijk verschil. Ik weet dat ik als begeleider zelfstandig wonen verschil heb kunnen maken. Ik zie als opleider contextuele counseling dat mijn cursisten verschil kunnen maken. Ik zie als opleider in de opleiding 'Ervaringsdeskundige in Armoede en Sociale uitsluiting' (EDAS) dat de cursisten met een geschiedenis van armoede en uitsluiting de hulpverleners kunnen aanwijzen die voor hen wel het verschil hebben gemaakt. En dat waren niet noodzakelijk deze met de status van therapeut. In dit boek wil ik deze vorm van onzichtbare hulpverlening zichtbaar maken. Het gaat om de hulp die wordt geboden naast of ingebed in andere vormen van hulpverlening. Het gaat om hulp die vaak niet in de opdracht en het mandaat van de hulpverlener wordt ingeschreven. Omdat ze zo 'gewoon' is. Nochtans is deze vorm van hulpverlening belangrijk voor wie ze ontvangt. Hij of zij kan vaak benoemen of die hulp er was of niet. Het is het onderscheid dat de cliënt maakt tussen de maatschappelijk werker die hem behandelt als een krakkemikkig financieel en administratief dossier of de maatschappelijk werker die hem behandelt als een mens die lijdt maar ook droomt van een beter leven. Deze tweede maatschappelijk werker biedt meer dan er in zijn opdracht staat. Hij is zijn cliënt nabij. Hij kijkt voorbij de scheefgetrokken situatie. Hij kijkt naar wat de cliënt in huis heeft en probeert hem of haar te helpen de moed en de kracht te vinden daar iets mee te doen.

Deze vorm van hulpverlening wordt inmiddels 'counseling' genoemd. Het is een laagdrempelige vorm van psychosociale begeleiding die dicht aansluit bij de leefwereld van de cliënt. De counselor behoudt het breedbeeld. Hij verliest zich niet in de aanpak van één aspect terwijl het andere in het niets verdwijnt. Wat de huisarts is in de geneeskunde is de counselor in de psychosociale hulpverlening: een hulpverlener wiens specialisme het breedbeeld is. Counseling wordt vaak meegegeven met andere vormen van hulpverlening, hoewel er ook counselors zijn die enkel counseling als opdracht hebben. Deze laatste vind je vooral in centra voor algemeen welzijnswerk maar er zijn ook counselors die zelfstandig werken.

Ik ben sinds 1998 opleider contextuele hulpverlening, begeleiding en counseling bij Balans/VSPW in Gent. Na meer dan 15 jaar opleidingswerk wil ik een leemte opvullen in de literatuur over het contextuele werk. Hoe doe je dat op de werkvloer? Hoe ziet dat er dan uit? Werkt een contextueel geschoolde opvoeder anders dan voordien? Hoe werkt een contextueel opgeleide CLB-medewerker?

In dit boek beschrijf ik counseling vanuit het contextuele benadering. Deze werd ontwikkeld door Ivan Boszormenyi-Nagy in het kader van psychotherapie maar zijn zienswijze vond al snel toepassingen in andere vormen van hulpverlening. Een counselor heeft een veranderingstheorie nodig, een kader dat hem helpt verhalen te ordenen en een visie te ontwikkelen over hoe er kan gewerkt worden. Ik koos voor de contextuele benadering. Niet omdat ze beter is dan andere maar omdat ze bij me past. De contextuele benadering is een integratieve benadering. Zij probeert verschillende menswetenschappelijke disciplines met elkaar te verbinden. Geschiedenis, geneeskunde, psychologie, systeemtheorie, sociologie, filosofie en ethiek krijgen alle een plaats in het meerdimensionele contextuele model. Dit maakt deze benadering zo krachtig en verklaart volgens mij het feit dat jaar na jaar jonge en ervaren counselors hun weg vinden naar de opleidingen in deze benadering. Het is een integratieve benadering die veel ruimte geeft aan visies uit andere modellen en die toch een eigen invalshoek heeft, namelijk de relationele ethiek.

Counseling wordt vaak in verband gebracht met psychotherapie. Geestelijke gezondheidszorg en welzijnswerk raken elkaar. Zo is er de wekerende discussie of psychotherapie nu thuishoort in de gezondheidszorg dan wel in het welzijnswerk. Het hangt er dan vanaf hoe je geestelijk lijden definieert. Als geestelijk lijden omschreven wordt als ziek zijn dan hoort het thuis in de gezondheidszorg. Gaat het om verminderd welzijn dan hoort het thuis in het welzijnswerk. Er zijn vormen van geestelijk lijden die je als ziekte kan omschrijven. Het gaat dan om een geestelijke toestand die afwijkt van wat we omschrijven als 'gezond'. Maar wat is 'ziek' wat is 'gezond'? Bestaan daar objectieve criteria voor? De kritiek op de DSM-V maakt duidelijk dat deze scheidingslijn niet haarfijn te trekken is (Verhaeghe, 2009). Er zijn partijen die belang hebben bij het definiëren van geestelijk lijden als een vorm van ziekte. De farmaceutische industrie heeft er belang bij zoveel mogelijk medicijnen te verkopen. Een arts-psychiater kan er belang bij hebben het geestelijk welzijn als zijn territorium te beschouwen en niet dat van de maatschappelijk werker of de imam. Heeft iemand met suïcideneiging nood aan een therapeut dan wel aan een counselor? Is hij ziek of heeft hij verdriet? Hij heeft vooral nood aan iemand die zijn verhaal ernstig neemt, denk ik.

Dit lijkt me de opdracht en de kracht van de counselor: luisteren naar de verhalen die mensen vertellen. Hen nabij zijn en bijstaan met raad en daad wanneer nodig, wanneer er om wordt gevraagd. Maar counseling kan best ook zonder raad en daad. Het aanbieden van een warme relatie. Niet weglopen wanneer verhalen pijnlijk worden. Niet moraliseren of oordelen. De juiste vragen stellen. Verrast zijn en dat meedelen. Het lijkt zo simpel dat er vaak overheen gekeken wordt. Maar pas veel later zeggen cliënten: 'Deze persoon heeft mij geholpen, want hij heeft

geluisterd'. Wanneer de contextuele counselor actief luistert en teruggeeft wat hij hoort aan verhalen over onrecht maar ook pogingen iets te betekenen voor anderen, dan vinden mensen in zichzelf misschien de bereidheid niet meer te wachten op compensatie voor hun onrecht. Zij staan recht en nemen nogmaals het risico iets te geven aan anderen. 'Het risico nemen opnieuw te geven,' is een uitdrukking die verder in dit boek gebruikt wordt door Linne, één van de counselors met wie ik sprak om dit boek te kunnen schrijven. Ik vind deze uitdrukking zo mooi en zo passend dat ik haar heb gevraagd ze als ondertitel voor dit boek te mogen gebruiken.

In dit boek

In Deel 1 van dit boek presenteer ik het concept 'counseling'. Nadien krijgt de lezer een korte (her-)introdactie in het contextuele paradigma. Verder zet ik de focus op de procesmatige en methodische vaardigheden die verbonden zijn met het contextuele model.

In Deel 2 krijgt de lezer zicht op hoe in verschillende contexten en door verschillende mensen in de praktijk vorm gegeven wordt aan het mandaat van contextuele counseling. In dit deel wil ik ook zichtbaar maken dat contextuele counseling niet het toepassen is van een paradigma maar vertrekt vanuit de persoon van de counselor. 'De methode, dat ben je zelf' is de wijsheid die ik als opleider geregeld aan mijn cursisten voorhoud. Trouw aan deze visie zal ik in dit boek ook zichtbaar maken hoe ik zelf als persoon aanwezig ben in de manier waarop ik contextueel spreek en werk.